

8.

Ur

Johan August Hazelii

och

Carl Jonas Ludvig Almqvists

brefväxling.

Två hittills otryckta bref i Nordiska museets arkiv.

Den 18 april 1897 infaller hundraårsdagen af Johan August Hazelii födelse. Jag hade ämnat att till denna dag hafva åtminstone börjat utgifvandet af ett urval bland hans skrifter, för hvilket ändamål viktiga förberedelser sedan många år till baka blifvit gjorda. Flere omständigheter hafva vållat, att denna plans utförande icke medhunnits. För att emellertid vid denna bemärkelse-dag lämna en erinran om den varmhjärtade skriftställaren och fosterlandsvännen, meddelar jag ur hans efterlämnade papper nedanstående bref till C. J. L. Almqvist, hvilket gifver en god inblick i bådas karaktär. Jag låter det åtföljas af Almqvists likaledes märkliga svar.

Inledningsvis må här erinras om, huru J. A. Hazelius i sin självbiografi¹ yttrar, att han deltog i det af literatörer och skolmän stiftade Manhemsförbundet och härunder »gjorde bekantskap med det sedermera så olyckliga snillet C. J. L. Almqvist, hvars rika tankar och ingifvelsefulla framställningsätt voro så fängslande för unga sinnen med djup inverkan på hela deras bildning, och hvars nära vän han var under dennes mindre bemärkta bana, ända till mot slutet af 1830-talet, då deras vägar måste skiljas, när A. ingick såsom medarbetare i den press, hvars sätt att behandla politiska och fosterländska ämnen var H. vidrigt, och vid hvilken tidpunkt A:s hela personlighet undergick en stor, af alla hans förra vänner bemärkt förändring».

Intetdera af dessa bref är dagtecknadt, men af deras innehåll framgår, att de antagligen äro skrifna under loppet af år 1844, det förra under vintern — A. talar om »det bref du skref och lemnade mig i vintras» — det senare under våren eller sommaren. Att de ej kunna vara skrifna tidigare än 1844 är tydligt däraf, att A. omnämner »dåvarande kronprinsen», och Karl Johan dog den 8 mars 1844. Vidare däraf, att A. talar om »Atterboms sista utkomna Siare III: delen», och denna utkom 1844. Äfven säger han, att han just höll på att trycka någon ting, som skulle utgöra ett försvar för hans ställning till prästeden, hvilket säkerligen syftar på »Monografien», som började utkomma 1844 och var ämnad att utgöra ett försvar för de åsikter, hilkas målsman han var. Det skulle också vara egendomligt, om han ej omnämnt och hänvisat till detta från hans synpunkt så viktiga arbete, om det redan utkommit vid den tid han skref sitt bref.

Den i H:s bref omnämnda artikeln »Frejas framtid» var införd i Aftonbladet den 6 aug. 1842.

J. A. Hazelius bref föreligger endast såsom konsept. Vid dess utgifvande har jag följt de grundsatser, som jag under ett mångårigt, äfven literärt, samarbete med min fader lärde känna såsom

¹ *Svenskt biografiskt lexikon*. Ny följd. B. 5. S. 83. Örebro 1863—64.

för honom ledande. Almqvists bref återgifves oförändradt äfven med afseende på stafningsättet.

Båda de nämnda handlingarna tillhöra Nordiska museets arkiv, till hvilket de, jämte en större samling andra bref till och från Almqvist, af mig öfverlämnats.

Stockholm i mars 1897.

Artur Hazelius.

1.

Bref från Johan August Hazelius till Carl Jonas Ludvig Almqvist.

Broder Love!

Det åligger mig med anledning af ditt bref att förklara, hvad jag menat därmed, då jag, uti ett litet bref i vintras, yttrade, att du »alt för mycket uppblandar Guds sak med satans».

Du uppfordrar mig att uppgifva, hvar uti dina skrifter jag fått anledning till denna beskyllning.

Vårt gamla vänskapsband, som räckt mer än $\frac{1}{4}$ århundrade, och som först under de senare 4 eller 5 åren blifvit alt mera brutet, gör det till en plikt för mig att vara uppriktig, ehuru det möjligen blir dig påkostande att höra. Men jag kan icke stå inför dig såsom en, den där icke vet, hvad han säger, eller såsom tänkande annat, än hvad han säger. Jag måste därför nu, på en gång, yttra alt hvad jag tänker, och har en ytterligare uppfordran därtill uti ditt yttrande, att mitt anförda uttryck skulle hafva »afslutit sista tråden af din förhoppning, att sanningen här i världen skulle åtnjuta någon aktning».

Det är min plikt att visa, att hvad *jag menat* med satans sak och tjänst alldeles icke är det samma, som *ens du menar* med sanningens. Jag förstår icke, huru du kunnat så missförstå mig, att tro att det varit de religiösa, poetiska eller politiska *idéer* du i dina skrifter utvecklat, hvaruti jag ansett Guds och satans sak förblandade. Det är så mycket obegripligare, att du kunnat tro det, som just i mitt af dig återskickade bref står: »Den, som bär inom sig en sådan värld af helighet och skönhet som du, den *kan* icke vår Herre tillåta vara en dylik skojsare som andra. Det lyckas för dem. Det *måste* misslyckas för dig.» Ligger icke häruti tydligt utsagdt, att det icke är mot *idéerna* jag uppträdt eller benämnt sataniska, utan att det är mot *sättet* att göra dessa idéer gällande i världen. Det är uti detta ditt *sätt*, att under de *senare* åren gå till väga, så olikt det du begagnade förr, som jag anser en låg och ond ande fått makt med dig. Det är således uti några af dina offentliga *handlingar* — uti det *sofistiska* sätt, hvarpå du försvarat dem — uti *tonen*, som du antagit i dina *polemiska* skrifter — samt uti de *medel* du begagnat att få dina idéer fram — det är häruti jag anklagar dig inför ditt eget samvete. Detta alt har jag många gånger, såsom mig synes, sagt till dig, men du har aldrig velat förstå mig, eller ock har jag varit otydlig genom min svårighet att muntligen uttrycka mig.

Det är mig pinsamt att återkomma till hvad som är gammalt, men jag *måste* det för att genom några exempel tydligen ådagalägga, hvad jag menat med satans sak, samt att min ovilja mot den icke är det samma, som att jag skulle hafva förlorat aktningen för sanningen.

Förstå mig rätt! Hvad jag nu upprepar är icke för att hafva nöjet att göra förebräelser och upptäcka svagheter; ty Gud vet, med hvilken smärta jag tvingar mig att skriva så, som jag nu gör, till den, som står så högt öfver mig; men du måste en gång förstå mig och icke förväxla, hvad jag själf så klart tycker mig urskilja.

Du erinrar dig kanske, huru jag uti ett gammalt bref jag tillskref dig, då du låg uti Uppsala, och jag hade hört, att du ämnade

blifva präst, ogillade detta steg ur moraliska grunder samt tillika förutspådde, hvad som sedan inträffat. Du gjorde detta mot alla de vänners tanke, som närmare kände ditt inre. Det var första gången jag tyckte mig märka, att en ond ande fick makt med dig, hvilket jag icke förstår uti figurlig, utan i verklig svedenborgiansk mening. Att blifva präst, när man är i full opposition till de läror prästen beedigar att tro och att utlära — när man ogillar prästens befattningar och anser dem för vanhelgelser m. m. — tror jag är ett steg af hög andelig våda för den, som står andeligt högt. Det är sådant, som kan lyckas för andra, men som måste misslyckas för dig. Du har icke fått ditt klara ljusa medvetande för att så begagna det. Huru mången, som ser sakerna mycket dunklare än du och verkligen vore i behof af prästbefordran, underlåter det af samvetsskäl! Och *du* skulle *ostraffad* få sätta dig öfver sådant! Atterbom t. ex., som väl behöfde ett prebende, har i flere år stridit mot att blifva präst, därför att han tycker sådant vara orätt, då han icke har någon prästerlig kallelse. Han är likväl ingalunda uti någon opposition hvarken mot lärorna eller mot befattningarna. Jag ville gärna söka ursäkt ditt steg med behofvet af bröd: i så höga mål får icke brödet rösta. Dess utom var du icke i brödbehof och hade i alla fall haft din framtid bättre försäkrad genom en profession, som jag tror, att du med några års tålmod kunnat få.

I din afhandling om »Prästens ställning» har du sökt försvara dig med Luthers exempel. Jag anser detta vara en stor *sofism*, och detta försvar af handlingen synes mig sämre än handlingen själf. Luther *var* redan munk, när hans ögon öppnades till opposition mot påfvedömet. Hvad skulle man hafva sagt om Luther, i fall han, med hela sin opposition mot katolicismen inom sig, hade låtit göra sig till katolsk munk?

Jag nödgas vidare (blott såsom exempel) erinra dig om det omoraliska uti ditt offentliga uppträdande mot Blanche, det oädla uti att för hans skull anfalla Bergvall — men ännu mera, och detta är äfven här det värsta — de — jag nödgas säga ordet — ömkliga *sofismer*, hvarmed du sökte försvara det, uppställande jus

talionis såsom tillåtlig uti det gemena, så litet likt författaren till »Det nya stridsättets idé» — dessa sofismer, som min hustru vet, med hvilka tårar de af mig lästes.

Och hvilken ond ande beherskar icke *tonen* uti din senare polemik, först börjad uti striden mot Palmblad, hvilken, af dig ombedd, skref en recension, där han af förlätlig professorlig fåfänga möjligen (jag vet det icke, men antager det) häcklade nog mycket, men med ett stort beröm öfver det hela¹ — denna *ton*, som sedan beherskade alt, hvad du skref de månader du styrde Aftonbladet. Jag vill dock medgifva, att jag så vida är partisk, att då du och Sturtzenbecher skrifva i samma ton, är det mig långt vidrigare (för att icke tala om smärtan) att läsa ditt. — Du säger i ditt bref, att man icke bör klandras, för att man skrifver saker af ringa betydenhet. Ack! jag och de flesta, hvilka dagligen *göra* obetydligheter för bröd, skulle jag vilja kasta stenen på någon, för att han skrifver obetydligheter. Men, detta är den stora skillnaden: man har rättighet att för bröd skrifva böcker af så ringa betydenhet som Gabriële Mimanso, af så ringa hållning som Mäniskosläktets saga, eller af så ringa literärt samvete (kritik) som Svenska ordboken — det må vara oklokt af en stor författare, aldrig omoraliskt — men man har aldrig lof att för bröd skrifva lågheter, såsom bland andra artikeln »Frejas framtid».

Hvad slutligen *medlen* angår att befordra idéerna, har du många gånger muntligen sagt och i tryck icke otydligt låtit förstå, att du anser det nya icke kunna framgå på annat sätt än att in-jaga *fruktan* hos motståndarne, hvilka icke förr gifva med sig, och att man i följd däraf bör uti de nya frågorna i politik, i undervisning, i religion tala till massorna för att hos dem bilda en så kompakt opinion, att denna skrämmar de konservativa att gifva med sig. Men häruti kan jag icke annat än se en ond dämöns finger, och är det just den *hufvudfråga*, hvaruti jag skiljer mig

¹ I parentes frågar jag: Hvarför var du så bitter i ditt svar på Palmblads vänliga recension, som dock gaf ditt arbete så mycket värde; — men så utmärkt höflig i svaret på Theorells ovänliga recension, där ditt lexikon alldeles förkastades? Denna höflighet var riktig och var ädel, men hvarför kunde icke också Palmblad få åtnjuta den?

från publicisterne, hvilkas idé detta är, och hvilket jag tror varit den hufvudidé, genom hvilken du dig med dem förenat. Äfven jag vill det nys framgång och har ingen ting emot, att alla slags nyheter försöka göra sig hörda. Jag fruktar hvarken monarkien med republikanska institutioner, eller republiken själf: må gärna radikalismen och antikristianismen predikas, må eganderätten ifrågasättas — jag fruktar icke att se det kommande tidehvarfvet i synen och inkasta blicken ett par århundraden eller kanske mindre uti framtiden. Det är icke *åsikter*, som skiljer mig från publicisterne; utan det är detta *sätt* att genom hotets, hatets och hånets skrifsätt verka på massorna för att uti dem få medhåll, det är detta, som är mig vidrigt, och mera, i samma mån den författare är utmärkt, som därtill nedlåter sig. Smickret är lågt i konungaborgen, det veta vi alla, men mig synes det lika lågt uti folktribunen. Jag har, såsom du af gammalt vet, en fin instinkt för hvarje tanke eller till och med uttryck, som nedsätter den fattigare folkklassen; jag kan icke t. ex. låta undfalla mig de orden pack, slödder, pöbel, icke ens det vanliga uttrycket sämre folk, emedan alt detta i själfva verket synes mig innebära ett förakt för *fattigdomen*, ett hån öfver olyckan. Men just med denna demokratiska känsla, denna ömhet för folkrättigheterna, som jag vet mig ega, förenar sig hos mig en afgjord motvilja att ställa *reformtalet till denna samhällsklass*.

Det finnes en viss temperatur i det, som skrives, hvilken tydligen tillkännagifver, antingen man talar till rikedomen, upplysningen och den styrande makten i samhället och söker genom sanningens egen mäktiga kraft öfvertyga dem om rättvisan uti att *gifva med sig* — eller om man talar till fattigdomen, okunnigheten och värnlösheten för att öfvertyga dem om nödvändigheten att *taga ut sin rätt* — och genom fruktan för dettas inträffande skrämman den förra klassen. Att okunnigheten *upplyses* om sina rättigheter, detta gillar jag fullkomligt, på det den må vara mottaglig, för hvad den erhåller. Men att tillika uppreta den till hat mot de klasser, som ensamt förmå gifva den upplysning och bättre utkomst m. m., detta är för mig lika mycket något positift *ondt* som

något positift *oklokt*. Mången i yngre åren kan, i omedvetenhet om den skada han gör, endast ledd af en liflig rättskänsla, *tro* sig vända sig till den bildade klassen, men i själfva verket, genom bitterheten i sin framställning, vända sig till den obildade; och därför tycker jag Henrik Sandström är ursäktlig. Men helt annat är: att med fullt medvetande, med afsiktlig plan ställa sitt tal till de obildade för att från dem återverka på de bildade. Ännu på långliga tider kan icke världen så upp- och nedvändas, att icke rikedom, upplysningen och den styrande makten har en stor inflytelse på samhällets öden. Att ställa reformtalet så, att de, hvilka bäst och förnuftigast kunna hjälpa, göras till föremål för hat, kan jag aldrig tro vara hvarken rätt eller klokt. Sanningen bör dem sägas, utan krus och skarpt, därom är ingen fråga; men det skall ske med den allvarliga kraft, att man sätter deras egna samveten till domare, men icke vädjar till massorna, hvilka aldrig varit rättvisa domare. Må de högre klasserna *tingas* att gifva med sig, men tvingas med den *blygd*, hvarmed samvetet tvingar till en god gärning, stridande mot ens onda begär, icke med den *skräck*, som rövarens dolk injagar. Denna åsikt är den enda, som skiljer mig från publicisterne, och den enda politiska, som skiljer mig från dig. Jag anser denna skräckåsikt hvila på dämönisk grund och kan omöjligen anse dem, som därtill bekänna sig, gå i goda andars tjänst.

Detta är *min* innerliga öfvertygelse, men jag vill dock medgifva, att olika tankar kunna härom ega rum, och att någon må tro de högre klasserna vara så inbitna, så förstockade för all rättvisa och förnuft, att de måste genom allahanda medel förfäras, att vedergällningens timme vore slagen m. m., med ett ord, att den tid vore kommen, då det, såsom i Herweghs sång »Das Lied vom Hasse», heter

»Wir haben lang' genug geliebt,
Kommt Brüder, lass't uns hassen.»

Jag gillar icke detta, men vill medgifva, att denna tanke kan hafva redliga anhängare. Men äfven de tror jag borde vara ense

om, att detta nödvändiga skräckyrke, denna literatur af hot, hat och hån icke är store författares fält, och att deras kallelse är någon helt annan uti tidehvarfvet. Och detta icke för yrkets *obetydlighet*, utan för yrkets *låghet*. Huru mycket detta på dig inverkat, bevisa de modifikationer din karaktär undergått, sedan du hängifvit dig åt yrket. — Men missförstå mig ej: jag talar icke nu om *tidningskrifning* utan om *usel tidningskrifning*.

Du har själf ofta gjort den skarpsinniga anmärkningen, att så snart man angriper *prästerna* och icke vill tro på deras makt-språk m. m., så betraktas man af dem såsom angripare af religionen. De anse religionen vara så uti dem inkarnerad, att det man säger om den ena måste nödvändigt förstås om den andra. Men alldeles samma oerhörda misstag begås af publicisterna. Det hjälper icke att förklara sig vara den varmaste anhängare af folkets sak, så snart man ogillar publicisternes *sätt* att främja denna sak. Man anses angripa sanningen och upplysningen, så snart man angriper dem. De utgöra dessas inkarnationer! Men är icke detta ett oerhördt anspråk?

Jag skulle önska, att det ofvan sagda riktigt uttryckte min mening och min ståndpunkt, och att, fastän du icke gillar dem, du dock icke missförstode mig.

Jag vill äfven yttra några ord, om hvad du säger om ditt afskedande från Elementarskolan samt om Hartmansdorff och Lefrén.

Kan du verkligen själf tro, att det var politisk förföljelse, som vållade din afgang från Elementarskolan? — Jag är för min del öfvertygad, att missnöjet med dina politiska tänkesätt ingick helt obetydligt, om något, i orsaken till ditt afskedande. Hartmansdorff föranleddes därtill af föräldrars upprepade anmärkningar därvid, att skolans rektor, ehuru präst, förfäktade och hade ställt sig i spetsen för »Det går an»-systemet. Om du hade åtnöjt dig att blott utgifva romanen — ja utgifvit flere i samma anda — och låta den verka, hvad den kunde, så hade ingen ting vidare händt. Men du icke blott utgaf den med ett *företal*, som *icke ursprungligen* tillhörde romanen, och som var en *afhandling* i ämnet, utan du uppträdde polemiskt i tidningarna och förfäktade vigselns umbärlighet,

polemiserade mot de nuvarande äktenskapen på ett sätt, som tolkades vara riktadt mot själfva *äktenskapet*; du talade om ett nytt *system*, som med »Det går an»-boken m. m. hade inträddt, hvilket alt jag ogillar, då ditt ändamål med idén icke var att gå afhandlingsvägen, utan romanvägen. Detta var, hvad som väckte en miss-tänksam uppmärksamhet å din *person*, hvilket aldrig romanförfattaren hade ådragit sig, åtminstone till samma grad. Kan man nu undra, att emedan *du var präst*, föräldrar, med de tänkesätt du vet dem ega, skulle draga öronen åt sig? Föräldrar hafva under den tiden själfva sagt till mig, att de skulle köra dig på dörren, om du visade dig inom deras hus. Hade du *icke* varit präst, tror jag icke, att det hade väckt sådan motvilja mot dig. Kan man nu undra, att då du stod i spetsen för en skola, som var ny, som hade hela det gamla skolsystemets anhängares uppmärksamhet på sig — och hvilken skola det följaktligen var högst nödigt, att den skulle stå alldeles fläckfri inför det allmänna tänkesättet, ja, måste omsorgsfullt undvika *skenet* af något slags s. k. skandal — kan man undra, att direktionen begynte blifva missnöjd med dig? Likväl är jag öfvertygad, att din afsättning ändå icke hade inträffat, om du hade nitiskt skött din tjänst. Men bäste Love! detta gjorde du icke *i den tiden*. Du försöker i ditt bref ursäktas, att du skref och läste korrektur i lektionerna därmed, att detta vitnade om så mycket mera lärartalang, då du hade så ordnat monitörsystemet, att du icke behöfdes. Jag behöfver väl icke bevisa dig, hvilken grof sofism detta är. En lärare, som har nära 100 gossar, skulle kunna hafva ledigt i sin lektion! Du vet själf och har skrivit om, att ingen monitör kan ersätta läraren. Monitören är ju blott nödfallshjälpare, emedan läraren icke har tid? Bland dessa 100 gossar skulle icke finnas någon, som ej af läraren behöfde handledning? Dina gossar från den tiden veta att berätta, att du icke någon gång, utan ganska ofta skref eller läste korrektur under nästan hela lektionen. Men detta är ju något, som ej kan försvaras. Jag kan icke förklara detta ditt förhållande på annat sätt, än att du, i ditt dåvarande öfvermod öfver det beröm du förskaffat dig för dina skrifter, och det stöd du väntade dig från det hållet, trodde dig

kunna tillåta dig alt. Att den matematiska lektionen de sista åren icke sköttes väl, detta säga alla, både medlärare, direktörer och lärjungar. — Jag vill med alt detta icke säga, att direktionen icke handlade alt för strängt, och att det icke till och med var obilligt att sätta dig på bar backe, då du haft sådana förtjänster om skolans stiftelse, och detta har jag själf sagt både åt Hartmansdorff och Lefrén; men jag kan omöjligen, med den billighetskänsla, som hos mig är djupt nedlagd, neka vikten af deras skäl, och att du, i ditt dåvarande öfvermod, gjorde hvad du kunde att befordra brytningen. Direktionen var också uti en kinkig belägenhet. Att bibehålla dig vid tjänstens utöfning var svårt. Att låta dig vara länge tjänstledig och hafva vikarie, är icke enligt med en mönster-skolas karaktär. Prästbefordran hade du själf försvårat genom det sätt, hvarmed du uppträdde både mot stånd och lära. En profession i Uppsala var svårt, sedan du brutit med dina vänner där. Återstod Lund. — Skulle blott missnöjet med dina politiska tänkesätt väpnat Hartmansdorff mot dig, huru låter det då förklara sig, att denne kan stå på *någorlunda* vänskaplig fot med Jonas Wærn, Er. Gust. och Carl Fredr. Geijer, Geijerstammar och en mängd politiske motståndare, som offentligt uppträdt i motsatta led. Hvarföre söka absurda skäl, då helt naturliga *erbjuda* sig?

Att ingen välvilja för dig skulle *äfven förut* hafva funnits hos Hartmansdorff, och att han icke befordrade dig, emedan han ville du skulle arbeta ut dig i skolans tjänst — tror jag du har alldeles orätt uti. Jag har ännu ett bref kvar af dig från 1837, då du låg uti Uppsala, då du tvärt om erkänner hans välvilja, men säger, att du vet, att han själf var uti en svår ställning till konungen och hade det mäktiga episkopala partiet att kämpa emot, och därför icke kunde, hvad han ville. Den tiden bedömde du honom rättvist. Jag hörde honom då med egen mun säga: »Almqvist skall befordras, blott han gifver sig till tåls.» Han sade mig då ganska uppriktigt sin ställning; huru han ännu ansågs vara medhållare af det fosforistiska, d. v. s. det på ett eller annat sätt öfverspända, och huru mycket motstånd han därför fick, då sådana personer, om hvilka detta anades, skulle befordras. Hälst ville han, att du skulle hafva

en profession i Uppsala. Hade ni båda kunnat hålla eder kvar på edra platser, så hade du nu varit väl bärgad. Men han föll, för det han trotsade allmänna tänkesättet i tidningsindragningsfrågan; — du föll, för det du trotsade det allmänna tänkesättet i vigselfrågan och tillika icke skötte väl din tjänst. — Då höge herrar falla, tager man dock icke brödet från dem, som man gjorde med dig — detta ogillar jag, men kan dock icke förbise, att du långt innan din afgang från skolan hade ställt dig i samma läger med Hartmansdorffs oförsonlige fiender. Ehuru jag icke tror detta verkade till din afsättning, så tror jag visst, att det ljummade Hartmansdorffs välvilja att verka till din befordran. Dess utom förlorade Hartmansdorff all hufvudsaklig befordringsmakt 1838, då också han blef genom tidningarnas makt afsatt. Hade de haft mera makt, hade de gjort med honom det samma, man gjorde med dig. Hartmansdorff var en varm vän af läroverksreformen, en afgjord motståndare till prästvåldet, som äfven sökte förbittra hans styrelse — har man vunnit mycket på att tillbyta sig den nuvarande, som är en afgjord reformmotståndare? Hartmansdorffs tidningsindragningar, hvaruti han icke handlade *olagligt*, blott *oklokt*, var hans mig veterliga enda fel, åtminstone det enda jag hört hans fiender andraga. Att han var reformvän uti hela sin styrelsegren, detta fick ingen ting gälla. Han har visserligen det fel att kanske alt för strängt efterhålla sina underhafvande och på dem göra samma anspråk som på den egna oerhörda arbetsförmåga, hvaruti han själf föregår; det är detta, som gör honom mindre älskad, icke för det han är »rysk», såsom du säger. Tvärt om känner jag få, som äro mera »svenska» än Hartmansdorff, ja, betydligt mera än du, emedan därtill fordras en ensidighet, som din kosmopolitism står långt öfver. Det samma gäller också om de ryska tänkesätt du anser Lefrén ega.

Jag upprepar det. Jag gillar icke deras handlingsätt mot dig. Men jag ogillar också, att du icke vill se dem af dina fel, som föranledt det, utan söker anledningar stridande mot all sannolikhet.

Jag öfvergår nu till ett annat kapitel.

Hvad som mera än alt annat smärtat så väl mig som dina andra närmare vänner, är din bristande uppriktighet. För alla dina

företag är du benägen icke blott att gifva en helt annan grund än den naturliga, utan äfven att onödigtvis förhemliga äfven det, som ej kan döljas. Då du blef präst, då du begynte skrifva i Aftonbladet, då du formligen inträdde i Aftonbladets redaktion, då du blef tjänstledig från Elementarskolan, då du blef skild från tjänsten — ville du aldrig helt enkelt härom underrätta dina vänner, utan framstälde dessa händelser dels på annat sätt, dels alldeles förtegg dem, och jag har haft smärtan att först af främmande personer blifva underrättad om alla dessa händelser. Det är visserligen sant, att man icke har någon plikt att slå dörrarna vidöppna för sitt hjärta uti sådant, som man tror icke en annan kunna fatta, men offentliga företag, som man vet ådrager sig ens vänners stora uppmärksamhet, synes det mig, att man är pliktig att tydligt för dem förklara, på det ens vänner må veta, huru räkningen står. Mig synes det knapt vara någon ting här i världen, som ej en vän öfverser, om han blott får en uppriktig förklaring. Men en sådan vill du aldrig afgifva. Själfva ditt närvarande brev är häruppå ett bevis. Det kunde väl icke undgå dig, *hvad* det var i själfva verket, som dessa senare åren skilt oss åt! I dess ställe vänder du saken så, som om jag skulle hafva förnekat de idéers sanning, som du så skönt uttalat. Jag har därför genom detta smärtsamma uttalande, af hvad jag tänker, sökt göra hvad på mig kan ankomma att bringa klarhet i vårt förhållande.

Om du finner detta brev kallt, så inser du lätt, att orsaken är, emedan jag blott låtit förståndet tala. — Hvad jag är dig skyldig, det kan och skall jag aldrig förglömma och har alltid erkänt och gjort mig en plikt och en glädje att icke dölja inför dem, där jag icke kunnat försvara dina senare handlingar. Om detta brefs läsning gifver dig några obehagliga intryck, hvilket jag icke *kunnat* undvika, så vore det mig dock kärt, om uti ditt hjärta, så som i mitt, kvardröjde ett outplånligt minne af vår ungdomsvänskap!

Trofast

Janne.

2.

Bref från Carl Jonas Ludvig Almqvist
till Johan August Hazelius.

För minnet.

Man har icke behandlat mig rätt (det kostar på att behöfva säga det sjelf; men det måste en gång sägas). Man har icke behandlat mig rätt; hvarken Regeringen eller, i allmänhet, mina vänner hafva gjort det. Hvar och en vet, att jag icke lefvat för annat än idéer, praktiska eller ideala sanningar, men dock alltid sanningar. Jag har uppoffrat hela min person därför. Äfven du, min bror, som så skarpt kritiserade mig i ditt bref i vintras, om du skulle vilja göra dig den stora och ledsama mödan att genomgå hvarenda rad, som jag skrivit i böcker eller tidningar, så trotsar jag dig vara i stånd att der kunna uppleta *ett enda uttryck*, om hvilket du ej vet att det flutit ur min bestämda och rena öfvertygelse: en öfvertygelse, som ingen ännu vederlagt, huru mycket man än hatat den. — — En sådan person borde man dock hafva behandlat med något undseende, icke oupphörligt lägga dåliga och usla motiver under honom och hålla honom för föga bättre än en fogelfri, en kanalje. Hela mitt fel är, att icke ega medel: deri är källan för hela min synd, och allt hvad man kan förebrå mig består — då man vill vara uppriktig — ej i annat. Detta vore väl-förtjänt åt mig, om jag varit en fantast af det slaget, som bara spekulerat på ofruktbara idéer, utan att tillika göra något praktiskt gagn: om jag, med ett ord, varit en grillfångare af den sorten som vi i Sverige hafva många nog, en lathund. Men nu är det icke så. Jag har arbetat så pass mycket i sjelfva den yttre och naturliga verlden, att jag, i jemnbredd med andre, längesedan genom sådana meriter, som befodringslagarne förutsätta, borde hafva blifvit ihågkommen med en plats, där jag kunde vara försörjd och få lefva — återigen icke för mig egentligen, utan för att arbeta

på det goda och sanna jag börjat. Våra befordringslagar förutsätta ej andra, än så beskaffade meriter: *de* tala ej om, att personer (*med* sådana) likväl skola förbigås och eftersättas, derest de hysa *tänkesätt*, såvida icke dessa tänkesätt bevisas vara i och för sig *brottsliga*: och detta har om mina tänkesätt ingen ens försökt ådaga-lägga. — Huru uppförde sig Lefrén och Hff? Deras käraste idé var en tid realiserandet af Nya Elementarskolan. Jag utförde den. Så sant Gud lefver i himmelen och på jorden denna skola skulle hafva blifvit någonting utaf, om icke jag, genom att utsätta min egen person, här som alltid, i tusentals fall, som ingen numera vet, för all den ilska, hat, otäckhet och bråk af onämnbart slag ifrån vrånga och besynnerliga lärare, dumma föräldrar och opraktiska direktörer, slutligen genomfört saken. Borde detta icke hafva varit någonting värdt inför H:rar L—n och Hff? Gjorde de *nånsin* någonting för mig? Gjorde de *det ringaste*? De anade kanske redan då, att jag hade frisinnade grundsattser? Nåväl — borde sådant stöta personer, som sjelfva om sig påstodo detsamma, och som åtminstone på 1820-talet bevisligen tillhörde frihetens sida i politiken. Antagom, att de i mig befarade en person, som i åtskilligt tänkte *olika* med dem. Visste de då icke med sig sjelfve, att de i många stycken på sina tider tänkt olika med Regeringen, men derföre visserligen icke ville hafva antaget till Befordringsgrundsatts, att de borde skiljas från sina tjänster eller nekas vidare befordran. Men just *en sådan befordringsgrundsatts* — hvilken jag vill våga min nacke på att hvarken L. eller H. ville erkänna såsom giltig och riktig om den skolat tillämpas på dem sjelfve — just *den* utöfvade de mot *mig*. För att nu ej tala om den tacksamhet, som de förnuftigtvis borde hafva känt för en person, som genomfört och satt i verket deras egen vackraste tanke; så frågar jag, var deras uppförande *rätt*, blott helt simpelt seddt ur synpunkten af Chefers skyldighet att medverka till förtjente underlydandes befordran? Hff., under den tid han var Eccl. minister, förbigick mig den ena gången efter den andra, oakadt jag öfversteg mina medsökande i meriter: så t. ex. sattes en Comminister från Wermdön, Nejdel, till Söderköpings pastorat, som jag sökte. Om L. vet jag bestämdt, att han ej hos

Reg. nånsin till min fördel yttrat så mycket som *ett endaste ord*. Han, likasom H., syntes utgå från den principen, att jag borde helt och hållet vara ignorerad både af dåv. Konungen och Kronprinsen. Jag hade blifvit dem bekant ändå, men helt och hållet genom andre. En gång, då jag kom upp till dåv. Kronprinsen, sedan jag af L. & H. blifvit skild från N. E. och satt på fullkomligen bar backe efter 13 års träget arbete, och jag för prinsen skildrade min önskan likasom mitt behof, att erhålla någon passande verkningskrets, hörde han mig med synnerligt deltagande, men blef alldeles förvånad öfver att jag var ifrån N. E. (hvilket han således ej engång blifvit så mycket som underrättad om, af t. ex. L., hvilken, såsom chef för hans stab råkade honom hvarje vecka, men som förmodligen, om han sagt förhållandet, äfven nödgats redogöra för motiverne till sin gerning, åtminstone risquerade, att K. P. då tyckt synd om mig), och K. P. slöt med att säga, det han alltid skulle hafva mig i minnet, men att han *då*, såsom bekant, egde ingen makt, ingenting att uträtta. — — Nog af med denna långa och ledsama litanian. L. & H. hafva aldrig i mig sett annat än en penna, som man skrifver med, så länge hon håller, och som man derefter kastar i sopvrån, utan någon vidare känsla. Ty L. kan väl fälla tårar, men från hjertat komma icke dessa utgjutelser. För öfrigt utgör, hvad han & H. gjort mot mig, alldeles icke något undantag, utan har förhållandet varit alldeles detsamma med alla, som tjenat under dem. Tro icke, att hvad jag här yttrar, sker af harm eller hämnd. Jag har ej lynne för sådant; dessutom är saken flera år gammal, och mycket annat har sedan dess svidit på närmare håll. Men hvad jag säger, har en verklig och *objektiv* grund, bevitnad genom fakta i flere riktningar. Om dessa tvenne herrars *kunskaper* säger jag ingenting (ehuru det är visst, att jag sällan sett någon bildad visa så stor okunnighet i t. ex. Språk och Historia som L.). Om deras *karakter* har mången den öfvertygelsen, att L. & H. blifvit förrädare mot sina egna förut hysta tänkesätt: något, som Gud må afgöra. Om deras *hjerta*¹ vet jag, och ganska

¹ Med ordet *hjerta* förstår jag icke *Grace*, benägenheten att skaffa någon orättmätiga fördelar, utan känslan att vilja göra hvad rättmätigt kan göras till en persons förmån.

många med mig, att det är = 0. — Jag vet nog, att du, kära Janne, skall tycka illa vara öfver dessa ord; emedan du är dessa två herrars vän, äfvensom du förmodar dig vara af dem gynnad. Jag har sagt mina tankar ändock uppriktigt: kan något på dem afprutas, så är det mig kärt; men jag fruktar att tvertom mycket vore att tillägga.

För att nu komma till ett generaliseradt omdöme öfver den ställning, hvaruti sådane personer som t. ex. jag, *måste* befinna sig och det genom *fysiskt*, yttre, rätt tvång, så är det följande: Ultra-sidan besitter till sin disposition statens alla emolumenter, hvarigenom den de facto är fysiskt väl bärgad och i all bekvämlighet kan arbeta för sig, sitt bästa och sina motståndares nedgörande. Men detta är likväl blott det ena, det mindre. Det stora är, att den tillika, genom sin disposition af statens egendom (så tillvida som denna består i embeten och tjänster) förnekar bärgningen, borttager det nödvändiga för existensen från sådane män, som ej äro denna sidas tillhörigheter, utan, eldade af begär till sanning och rätt, blott lefva för att göra dem gällande i samhället. Huru går det nu? Dessa sednare, hvilka måste behöfva lika mycket lugn för att kunna arbeta till sina idéers realiserande och försvar, som Ultra-sidan redan har då den arbetar för sina, måste icke blott sakna detta lugn — hvilket dock ej hindrar, att om det minsta menliga felsteg, om någon lapsus, om någon nerv-hetsighet under ändelösa lidanden och oförrätter skulle här och der vidlåda deras framställningar, så upphäfves deröfver ett skri, ett hån, ett oväsande utan like. Men detta är likväl blott det ena. Dessa olyckliga vänner af sanning och rätt och beggaderas utförande i lifvet, dessa personer, hvilkas själskrafter till en omätlig grad måste anlitas för att fullgöra sjelfva det andliga arbete, som är deras mission i verlden, sättas genom ordentliga orättvisor i befodringsväg på den usla punkt i ekonomiskt afseende, att — då naturen ej låter pruta med sig för sina behofs fyllande, hvarken för dem sjelfva, deras hustrur eller barn — de nödvändigt måste kastas in i labrynterna af mer eller mindre obestånd. Huru skall Debet och Credit kunna gå ihop, då man intet afseende gör på dessa personers rättmätiga fordringar

af samhället, för det arbete de gjort åt detta och som gällande lagar tillerkänna en sådan rätt; men man deremot ganska naturligen vill, att de, å sin sida, skola honorera sina skyldigheter? De äro satte uti en ekonomisk brandvaktssax, som i otaliga fall måste strypa dem: och det är ultrasidans män, som med den mest obeskrifliga delice, medelst sina nattväktare, hålla denna brandvaktssax om deras halsar. Händer det nu, att desse olycklige slutligen ej kunna reda sig, göra ett större eller mindre fallissement, eller begära uppskof, emedan de ej kunna betala allt hvad de böra och tillika underhålla sina familjer, hvilka utgöra de första, största naturliga fordringsegarne — då är ultrasidans seger inne och rop upphäfvast af följande innehåll: »Se der! ser man icke nu? Ja *sådana* äro de liberale! Så uppfylla dessa *sina* skyldigheter, som ideligen tala om rätt, och rätt och rätt! Uslingar, karnaljer! Och på dessas läror skall man tro, som tala så illa med sina egna exempel!» — På detta sätt är det som den bittra kalken skall rågas till öfvermått; och den djupa smärtan (att, sedan man uppoffrat hela sin personlighet för det bästa och största i verlden, likväl ej se sig ens kunna få arbeta för *detta* af bristande lugn och medel) skall ännu derutöfver ökas genom hånet, genom infamien, genom förebråelser af tusen slag — alla rättmätiga, så fort man ej betraktar hvilken menniska det är frågan om.¹

Ultrasidans män betrakta nog detta, likväl, och i dess ögon är just den människans beskaffenhet dess hufvudsakliga brott. Med nöje, eller åtminstone utan alltför stor svårighet, hjälpa de en som spelat bort 20 eller 100,000 Rd; den, som genom fylleri eller annan liderlighet förstört sig; den, som utmärkt sig genom oduglighet och lättja och ruinerat alla omkring sig. Ty, sådant är visserligen illa; men det kan dock förlåtas — det är så menskligt! Det är icke förhatligt, icke afskyvärdt, som att vara en reformvän. Detta utgör en förbannelse, som måste straffas, först med att sättas på

¹ NB. Läs, af godhet, Atterboms sista utkomna Siare III: delen sid. 519—527, hvilket mutatis mutandis handlar om mig. Och Mörk hade dock åtminstone så mycket som Bro och Lossa.

bar backe, och sedan öfverhöljas med all den infamie som är möjlig och som häraf följer.

Ifrån dessa allmänna utsigter, som nog innehålla sanning, öfvergår jag till något, som rör dig och mig enskildt, nemligen det bref du skref och lemnade mig i vintras. Tro icke, kära Janne, att jag nånsin varit ond på dig för detta bref. Tvertom fann jag deruti ett stort vittnesbörd, att du fullt förlitade dig på en urgammal vänskap hos mig, emedan man icke eljest skrifver så; och alldeles samma slags bergfasta förlitande, å min sida, på din vänskap, gör, att jag tillskrifver dig allt detta. Men orsaken, hvarföre jag ej längesedan besvarat ditt bref, var smärtan, att känna sig med en gammal vän behöfva likasom läsa om första bokstäfverna i ett alfabet, som man väl kunde hafva skäl att hoppas vara tillryggalagdt åtminstone till hälften. Nu, i min enslighet och på några mellanstunder då ögonen äro bättre, har jag fattat pennan, för att — sine ira et studio, såsom Tacitus säger — säga dig mina tankar om hvad du skrifvit till mig och om mig: hvarvid min enda önskan och begäran är, att du läser och begrundar mina ord under samma känsla af lugn och vänlighet, som ledt mig under skrifvandet. — Ditt bref innehåller många förebråelser, af hvilka i synnerhet en rör en vigtig punkt: jag skall derföre börja med den.

Du lägger mig till last, att jag blifvit prest. Du sätter mig i bredd med Atterbom, som du äfven derföre finner så ädel, att, ehuru hans ekonomi visserligen skulle kunna behöfva understödet af ett pastorat, han likväl renoncerar sig denna fördel, af samvete, emedan han i vår kyrkas Symboliska böcker och presten ser hvad som med hans öfvertygelse är oförenligt. Jag, deremot, är samvetslös nog, att icke fråga härefter, utan vill hafva ett pastorat ändock, således af pur egennytta, af lågt, gement motiv; hvartill dessutom kommer oförståndet att utsätta mig för samma slags personliga tracasserier, som Tybeck.

Atterbom kan i denna sak handla af ganska ädelt motiv, då han, ledd af samma grundliga obekantskap med hvad som verkligen står i de Symb. B:na, i denna fråga föres af samma fördom som nästan alla andra menniskor, hvilka ej heller läst dem. Det är så-

ledes tydligt, att, då hans samvete måste rätta sig efter ståndpunkten af hans vetande, så handlar han i enlighet dermed alldeles rätt; och *han* skulle uppföra sig samvetslöst, om han gjorde annorlunda.

Jag har snartsagdt träffat ingen enda prest, som läst dessa böcker, åtminstone ej i helhet och med begrundning, hvilket fordras nödvändigt för att veta hvad som utgör deras sanna slutresultat. Ingen under då, om ej Atterbom känner hvaruti detta består. Med dig, broder Janne, har jag mycket svårt att raisonnera i denna sak, emedan du, jemte en fullkomlig obekantskap med ämnet, tillika rangerat dig på mina fienders led i den theologiska frågan och tager på förhand, utan något vidare, för afgjort, att hvad jag häruti har att säga eller vill säga, blott innefattar *advocature*.

Jag har yttrat mig ganska bestämdt öfver denna sak i en liten skrift, kallad »Prestens Ställning» (utg. år 1840 i XIII:e B. af Törn. Bok) hvilken jag tror du har läst. Vidare utvecklade jag min på handlingar och oförtydbara Data grundade öfvertygelse att Svenska Presteden gifver fullkomlig rättighet till *lärofrihet*, i mitt svar på Upsala DC:s VII:e fråga, hvilket jag äfven förmodar att du har inhemtat. Slutligen skickar jag dig här några blad (Corr. under tryckning) som jag ber dig af intresse för en vigtig sak genomläsa och begrunda. Jag tror icke att du derefter skall kunna annat än medgifva det jag har rätt i denna fråga.

Men *sedan* du genomläst dessa blad och kommit till det resultat de vid slutet framställa, frågar jag dig på samvete och djupt allvar: månne det icke är af högsta angelägenhet, att religionen restaureras i vårt land icke *genom revolution medelst en utanför kyrkan* stående och verkande makt (en bildning, som då skulle sluta med att bryta in på kyrkan, krossa och förstöra henne), utan *genom reform medelst en inom kyrkan själf* uppväxande makt, då småningom hela *presterskapet* (i klart medvetande om att *presteden* ej blott tillåter, men befaller presterne, att *ingen annan* auktoritet lyda än Bibeln, samt att de Symb. Böck. högtidligen och så klart, som något *menskligt språk förmår, förnekat sig själfva hafva denna högsta auktoritet*) går att bortrensa alla skefva dogmer ur lärosystemet,

d. v. s. *sådana* som hvarken äro grundade på Skriften eller Förnuftet. Men *om* detta ej kan nekas, så frågar jag vidare: har då icke *jag*, så ringa jag är, gått till utförande af ett viktigt kall, om jag, genom att sjelf vara prest, just öppnat *denna* bana till kyrkans reform *utan* revolution och anvisat presterskapet huru det *just på vår prested kan stå med full lärofrihet*? Skulle jag lyckas att genomkämpa detta, så menar jag, att om jag ock intet annat i världen gjort, så skulle det redan vara något för en man och värdt menniskors medkänsla. Och utan tvifvel lyckas detta — ty saken är i sig sjelf klar — om blott regeringen kan förmå sig att inse det *rigtiga* af den distinktion jag här gjort (emellan en relig. reform *inom* kyrkan sjelf, och en revolution *utom* densamma, sönderbrytande henne), och på denna grund ville gifva mig en pastoratsplats. Att jag *tillika, under och för* ett sådant arbete (samt äfven andra ideala arbeten), vill vara *fysiskt bärgad*, tillstår jag fritt; och det måtte väl icke vara någon synd. Men, min kära broder Janne, bittert och svårt kännes det, att se detta sista, yttre och fysiska förekastas en såsom ens enda eller högsta motiv, när man likväl så många gånger uppgifvit sin ideala grund för saken. Att bemötas med ett så bistert missförstånd från fienders sida, kan ändock gå. Men då det kommer ifrån en varm och rättänkande man, en vän sedan 30 år — och när det kommer i en tidepunkt, då man står så ensam i världen med de sina som jag, så medellös, så förskjuten, så från alla håll anfallen — i en tidepunkt, då en hand till hjälp väl kunde behöfts — huru sådant käns, kan du icke bedöma, och jag önskar att du aldrig måtte komma i erfarenhet deraf. Du är dock en person, som så oändligt många gånger i yttre måtto räckt mig en hjälpsam och vänligt biträdande hand: *just så mycket bittrare* måste då det inre missförståndet förekomma. En mörk och kall sky vill breda sig omkring själen, och man begriper icke huru det kan vara möjligt, att man ett ögonblick vill fortfara att arbeta i en litteratur eller för tänkesätt, som, hvart man vänder sig, blott erbjuda förbannelse. Och likväl är det så med mig, att jag ej kan annat. Jag kan sättas i fängelse eller drifvas ur landet, afklädas naken, hängas eller dränkas, men så länge jag lever, hvar morgon jag vak-

nar, har jag inga andra tankar, än dem jag alltid haft och oupphörligen allt vidare måst utveckla. — Jag kan af fysiskt yttre tvång afbrytas på den bana jag, för min del, utkastat såsom den rättaste och bästa t. ex. till religionens restauration i vårt land (se nyss ofvanföre); jag kan således a en yttre makt tvingas att ej längre vara prest, om existensen dervid göres mig omöjlig: men *det* är då icke längre mitt fel, jag har emellertid uttalat hvad jag håller för den rättaste vägen till det stora målet. Emedan detta ej kan eröfras, för ett helt folk, af blott en enda person, och flere ej vilja biträda honom, så får han resignera ifrån att utföra saken praktiskt (hvilket han eljest, om medel gäfves, ganska väl kunde), och nöja sig med att hafva uppgifvit det theoretiska deraf.

Ifrån detta ämne, som i ditt bref är det största, går jag till några andra, mindre. Så t. ex. yttrar du om min Svenska Ordbok, att det är ett samvetslöst (utan kritik gjordt) arbete. Du säger ej dina skäl. Sjelf är du icke språk-karl. Du har till och med flere gånger af mig begärt språkupplysningar, som tillkännagifvit, att du ansett mig förstå något mera, än du sjelf, i den vägen. För ditt omdöme öfver mitt ordboksarbete måste du således hafva varit ledd af någon annans. Jag har intet deremot, om jag allenast fått höra skälen till det kategoriska fördömandet. En kritiker känner jag, som förekastat mig åtskilligt i det arbetet, och dervid utgått ifrån lexikografer, dem han sätter högst — t. ex. Johnson, Walker, till en del äfven Adelung. Men vid närmare påseende af hans kritik visar det sig, att han sjelf icke ens måtte känna dessa sina egna mönster; emedan det just i de kriticerade afseendena är Johnsons och Adelungs system jag iakttagit, såsom lätt kan bevisas för hvar och en, som begriper sådana saker. Men det deplorabla med kritikförare i vårt land är så ofta det, att man, för att komma till rätta med dem, först skulle nödgas skrifva hela afhandlingar till deras egen upplysning rörande prima stamina artis. — För ett lefvande språk och i en oändlig mängd oafgjorda, rörliga eller vack-

lande fall, kunna *språkförklaringar* göras ur flera slags synpunkter. Så länge saken här af naturnödvändighet är och måste vara outredd, så kan man ej säga att någotdera förklaringssättet är det *uteslutande rätta* hvaraf dock ännu mindre följer, att någotdera är *oriktigt*. När nu en förfe framställer *ett* af dessa förklaringssätt (bland flere, hvilkas ömsesidiga företräde i språkväg är ännu *oafgjordt*), så säger man icke, att hans förfarande är samvetslöst, utan kritiken anmärker på sin höjd, att i de förevarande fallen gifvas *flere* förklarings-sätt. — Hvad mitt arbete vidkommer, så är det visst icke felfritt, och jag begriper ej huru det skulle kunna vara det, då det i sitt slag är utan föregångare i Sverige, och jag för ingen del är en non-plus-ultra författare. Ett arbete af detta slag innehåller, redan i en måttlig del, många tusende enskilda uppgifter. Om deribland misstagna uttryck finnas, saker blifvit förbigångna och andra otvifvelaktigt kunnat sägas vida bättre, så lära dylika fel — utan att af mig på minsta sätt försvaras — dock delas af alla verk inom detta område. Jag vet icke, om du känner Ihres Glossarium Sviogoticum eller hans Sv. Dialekt Lexikon. Beggedera nämnas aldrig i vår litteratur utan högt beröm, och anses för klassiske. Ingen underskrifver detta omdöme hellre än jag. Likväl är det en sanning, att knappt någon sida finnes i dessa verk, på hvilken åtminstone icke ett fel (ej tryckfel, utan författarfel) kan anmärkas. Man anmärker dem också, med skäl; men man kallar derföre icke Ihres verk (då man talar om det hela) samvetslösa eller skrifna utan kritik.

Du finner likaledes åtskilliga af mina romaner samvetslösa. Min älskade, gode broder Janne! härpå torde du tillåta mig att ingenting svara. Inom det artistiska området gifves det banor, som man antingen ser, eller också ser man dem icke. I förra fallet behöfva de ej försvar; i det sednare vore försvaret ett orimligt försök. Men menar du med ditt omdöme ingenting annat än de *politiska och sociala syftningarne* i t. ex. Gabriële och Tre Fruar, så skulle jag tro, att ingen strid oss emellan kan vara, emedan de blott angå frihet, rättvisa och ett sådant behandlingssätt med brottslingar, att de förbättras (se min gamla uppsatts i Hermes).

Hvad som du i ditt bref högligen hos mig klandrar är mitt förfarande mot Palmblad, i afseende på hans rec:n af min Grekiska Språklära. Men känner då du så väl P:s förfarande mot mig i denna sak, förut? Han hade gjort en stor mängd anmärkningar, hvilkas grundlöshet jag bevisade genom att hänvisa honom till en hop af Tysklands ypperste, af honom sjelf erkände Grammatici (t. ex. Matthiae). Jag skref till honom detta först i bref, med önskan, att han ville sjelf rätta sina misstag. Men för ingen del. Han vidhöll lika fullt i publiken, att han hade rätt. För mig fans då ingen annan utväg, än att också å min sida publicera ett svar, deruti jag hänvisade alla läsare till de nämnde Tyskarne, med uppgifvande ej blott af *sida*, men af *rad*, der det kunde läsas. Då hade P:d den fräckheten, att publikt neka, att, det jag citerat, stod der — i förlitande på, att få eller inga läsare hade de omtalade böckerna och kunde eller ville se efter i dem. Nu har jag den naturen, att till försvarande af min *person* uppträder jag aldrig offentligt eller publikt (såvida ej ett sådant uppträdande inför domstol göres mig till tjenstepligt, såsom i saken med Upsala DC); men till försvar af en *sak*¹, som inför publiken blifvit orätt angripen, anser jag deremot ett sådant uppträdande vid sina tillfällen oundgängligt. Vidare ingår det uti min grundsatts, att när man i polemiken med en person användt skäl, så giltiga, att motståndaren ej med sina skäl kan vederlägga dem, men han ändock djerfves förneka rena, öppna sanningen; så är stunden inne — men *först då*, NB — att få emot honom begagna satir. Kanske ogillar du detta; ehuru jag likväl sett dig sjelf, vid sina tillfällen, hafva skrivit och i polemik nyttjat rätt skarp satir. Huru nu än härmed är, så bekänner jag, att det hör till min grundsatts; och den stödjer sig derpå, att Sanningen är för god att få falla, derföre, att motståndare finnas med nog hård panna att under intet vilkor, och för intet skäl, vilja erkänna henne: hvarföre, då intet annat vapen till sådanes fällande återstår, satiren, såsom den yttersta utvägen, måste användas, och hvilken blir tillätlig då den sjelf ej innehåller annat än sanning, fast muntrare utsagd.

¹ Denna distinktion följer ock af tänkesättet i en gammal uppsatts i Hermes, kallad: Det nya Stridssättets idé.

Jag vill icke längre trötta ditt tålmod, som jag tagit så mycket i anspråk, med uppräknande af flere diverse gravamina, deri jag felat eller icke felat. Egentligen torde det förhålla sig med mig, såsom i vissa fall med Åkerstein, att jag i sjelfva verket har alldeles för mycket rätt, för att nånsin kunna hoppas få rätt.

Men det är en öm punkt, som jag måste komma till, ehuru den för mig är motbjudande. Det är en sak, som du troligen har allra mest emot mig, och som du äfven till någon del vidrört i ditt bref. Men jag är uturståndsatt att deröfver yttra mig, utan att tillika nödgas göra dig sjelf, goda broder Janne, en liten förebräelse; och derföre kostar det på mig att komma härtill. Kan någon vara hyggligare, vänligare och älskvärdare i sitt umgänge, än du? Men så fort det blir frågan om *raisonnement* öfver något af de politiska eller eljest vitala ämnena, öfvergår du genast till hetta, när du hör minsta ord, som du märker vara subversift för din öfvertygelse. Du far upp på ett sådant sätt, att — hvad än sedermera kan blifva utaf — men för *skäl* är det en ren omöjlighet att vinna gehör. Nu är jag sjelf en person, som har all aktning för enthusiasm, värme, förargelse, vrede emot otäcka och infama saker. Men så fort det är frågan om att man sitter för att raisonnera, öfverlägga, utreda — så måste det *då för tillfället* vara skäl och grundade tankar, men ingenting annat, som skola komma till tals, emedan det under annat vilkor omöjligen kan blifva ett förnuftigt och till resultat ledande *raisonnement* utaf. Förlåt mig, käraste Janne; men tro mig att i detta hänseende är du mera lik Atterbom, än du kanske sjelf vill tillstå; du har många gånger beskrifvit Atterbom och huru omöjligt det är att komma till vägs med honom i sociala och politiska frågor, just för detta. Hvad mig beträffar, blir jag, så fort hetta yppar sig i ett samtal, af naturen genast kall, sluten, tyst som en fisk: med undantag kanske af någon enda gång, då jag blifvit smittad och förgått mig med utbrott å min sida: men hvilket jag tror, noga räknadt, skall vara ganska sällsynt. Merendels känner jag mig vid diskurser, där hettan blossar upp hos den jag talar med, obeskrifligen dyster och ledsen, ser i golfvet, säger intet eller litet; afbryter, så fort det står till, alltsammans, och söker komma in på

alldagligheter. Orsaken är, att när jag skall raisonnera, vill jag hvarken gifva eller hafva annat än skäl: och när jag ser temperaturen vara omöjlig för sådana, vill jag alls icke vara med om hela diskursen längre. Ser man saken lugnt, så förekommer detta mitt uppförande både billigt och förnuftigt. Men en mot-samtalare, som för tillfället sjelf blifvit het, ser naturligtvis saken icke lugnt. Honom kan då i det ögonblicket ingenting synas vedervärdigare, nästan nedrigare och gemenare, än att hafva för sig en kall figur, som vid alla hans egna utbrott, lifvade af ädelhet, noble harm och värme, sitter stel, oåtkomlig, orörlig. En het samtalare tycker i sjelfva verket obeskrifligen mycket mera om att se sin motpart lika het, som han sjelf: äfven om det skulle skrida till ordentligt ovett, ja, till och med till slagsmål, så förekommer det honom långt älskvärdare. En tyst, kall slutenhet hos en person midt ibland andras stormande gny, ger en ganska förhatlig, åtminstone demonisk bild: kan man förklara saken såsom dumhet eller svarslöshet hos personen, så är det bäst; men är detta ej troligt, så uttyder man hans tystnad såsom inbiten, ilsken envishet, eller såsom list, falskhet och bakslughet, åtminstone är det inbundenhet. Finnas flere närvarande i diskursen, så att en het kan vända sig till några andra, som också äro heta, då glömmar man lättast den tyste demonen och väsnas med hvarandra, så länge andedräkten förslår, för att efter tre, fyra timmars strid icke hafva kommit ett tuppfjät framåt i sjelfva sakens utredande. Men — är man ensam med honom, så kan detta icke räcka länge, utan slutas — måhända — och illa nog! — med innerlig, ehuru utsagd förargelse emot honom, ovilja för honom. — Om denna tafla innehåller sanning, såsom jag tror, så lär nog jag sjelf många hundra gånger hafva inför dig utgjort den fatala bild, jag skildrat. — Jag är för min del nästan alldeles viss, att vi begge i sjelfva hufvudpunkterna, som våra diskurser rört, tänka lika, och att vi skolat kunna komma till en klok enighet äfven i sådana stridsfrågor, som om Aftonbladet, sal. kungens person, ansvariga ministrar o. a.; såvida lugn på begge sidorna medgifvit det. — Många, många gånger har jag besökt dig i afsigt att med dig komma i ett förtroligt, innerligt och afgörande

samtal öfver ämnen, som verkligen ligga oss begge ganska nära och som skulle hafva upprett mången trasslad tråd, upplyst många ämnen deruti du säkert önskat mera öppenhet af mig, såsom du också säger i ditt bref; men förgäfves! Efter få ögonblick — så fort samtalet ej längre blott angått likgiltiga saker — har du inkommit i Zona torrida och jag deraf medsamma bragts i Zona frigida (ursäktat ett par bilder!): en mur af obegriplighet har osynligt, men icke derföre mindre verksamt, upprest sig emellan oss; och slutligen har *jag* skilts från dig med en illa återhållen tår, som du dock icke märkt, och med en djup smärta öfver att ej hafva *kunnat* få komma till tals öfver många af mina förhållanden, som jag velat meddela dig: *du* åter, säkert med hemlig förargelse öfver mig och min inbundenhet.

Lägg härtill den inrotade (jag bör säga: olyckliga) afsmak jag har att tala *om* och *för* mig sjelf. Bland tjugu fall, då personer tänkt och talat illa om mig, har jag låtit nitton passera utan att säga ett ord, och hvarigenom hos mången bildat sig vissa kompakta opinioner emot mig, som ingenting blifvit utaf, om jag kunnat förmå mig, att bus gå på dem, hemma eller borta, tala om mig, och uppreda alla otaliga, dels dumma, dels kloka gräl-frågor, som angått mig. Dels har jag härtill ej haft tid; dels har jag känt en obeskriflig vedervilja att framställa min person. Om någon är försynt här i verlden, så är det jag (fast mången påstår motsatsen); och jag har nog fått plikta för det. Endast den yttersta nödvändighet skall inträda, innan jag, äfven med den bästa vän, kan komma till tals om mig. Det har skett denna gång vidt och bredt — och du har äfven förr om åren några exempel derpå; — ty när jag *en gång* börjar spinna på detta kapitel, är jag lik ett fruntimmer. Jag har så svårt att häruti vara hvad jag borde vara: utan, antingen blir det för mycket af denna sorten, eller — för litet.

Mina ögons plötsligt infallande obestånd i våras bröt då min sista is, på hvilken jag höll mig uppe, dels genom att kunna prästera tillräckligt arbete, dels genom att förströ mina sorger. — Ifrån denna tid har det varit svårare än förut. Resignerad under Guds försyns godhet, har jag, i afseende på menniskor, som hjälpt mig,

ej annat kunnat göra, än bedja om uppskof med återgåldandet; samt lefvat i den förmodan, att den nuvarande Regeringen skulle finnas benägen till ett rättvist behjertande af de meriter jag inlagt, och derföre ställa allt som sig bör. Jag har också härpå fått löften, på hvilkas realiserande jag endast väntar.

